

NÄKÖKULMA

PASI SAUKKONEN

Erikoistutkija ja dosentti
Helsingin kaupunki, kaupunkietopalvelut

MULTIKULTURALISMIA MEILLÄ JA MUUALLA, ENNEN JA NYT

Kommentaarissaan Saukkonen taustoittaa länsimaalaisen monikulttuurisuuspolitiikan historiaa ja tuo esiin sen nykyisiä haasteita yhteiskunnassa, joissa monikulttuurisuuspolitiikkaan kohdistuu vastustusta ja joissa kysymykset eri ihmisryhmien oikeuksista ovat edelleen läsnä.

Avainsanat: monikulttuurisuus, monimuotoisuus, vastaisuus monikulttuurisuutta kohtaan, vähemmistöpolitiikka

Kanada on ollut globaali johtotähti siinä, mitä voidaan kutsua *multikulturalismiksi* tai monikulttuurisuuspolitiikaksi. Tämän ideologisen ajattelutavan tai poliittisen toimintaperiaatteen taustana on yhteiskunnan monikulttuurisuus, tarkemmin sanottuna etninen tai kulttuurinen moninaisuus. Kulttuuriset erot ihmisten ja yhteisöjen välillä voivat kytkeytyä esimerkiksi kieleen tai uskontoon tai kulttuuriin sanan laajemmassa, elämäntapoihin liittyvässä merkityksessä. Multikulturalismia on monenlaista, mutta sen taustalla vaikuttaa joitain perustavia näkemyksiä. 1) Julkinen valta tunnustaa yhteiskunnan monikulttuurisuuden. 2) Tätä moninaisuutta pidetään myönteisenä tai vähintään neutraalina asiana. 3) Valtion velvollisuutena on taata tai jopa edistää vähemmistöjen kielen, kulttuurin ja identiteetin säilymistä. 4) Valtion on myös ryhdyttävä rasmin ja syrjinnän vastaisiin toimenpiteisiin, jotka varmistavat yksilöiden yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon heidän taustaan tai identiteetistään riippumatta.

Multikulturalismin juuret ovat paikannettavissa toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, etenkin 1960-luvulle. Länsimaaisissa yhteiskunnissa lisääntyi tuolloin ylipäätään suvaitsevaisuus kulttuurista ja elämäntapoihin liittyvää poikkeavuutta kohtaan. Kansainvälisessä oikeusjärjestelmässä alettiin tunnustaa oikeuksia ja vapauksia paitsi yksilöille myös kollektiivisille muodostelmille, yhteisöille. Useissa maissa hyväksyttiin, että väestössä on erilaisia vä-

hemmistöjä ja että näihin vähemmistöihin kuuluvat ihmiset tarvitsevat elämässään tukea.

Monenlaiset multikulturalismit

Yhteiskunnan moninaisuus tunnustettiin ja multikulturalismin mukaisiin toimenpiteisiin ryhdyttiin Euroopassa melko aikaisessa vaiheessa ennen muuta kolmessa maassa: Alankomaissa, Britanniassa ja Ruotsissa. Jokaisessa näistä asia ymmärrettiin eri lähtökohdista ja eri tavoin, joskin edellä mainittuja perusperiaatteita seuraten.

Britanniassa multikulturalismin varhainen kiteytys oli sisäministeri Roy Jenkinsin käsitys, jonka mukaan maahan muuttaneiden yhteiskuntaan integroimisen tavoitteena ei ollut latistava assimilaatioprosessi vaan yhdenvertaiset mahdollisuudet yhdistettynä kulttuuriseen monimuotoisuuteen. *Race Relations Act* (1965) korosti syrjinnän kieltoa ja nimeään myöten kuvasti myös kohdentumista angloamerikkalaisittain ymmärrettyihin rotusuhteisiin. Eräänlaisena multikulturalismina voidaan nähdä myös 1990-luvulla toteutettu devoluutio: itsehallinnollisten instituutioiden luominen Skotlantiin, Walesiin ja Pohjois-Irlantiin.

Samoihin aikoihin Ruotsissa tehtiin siirtolaisten kotoutumisessa täyskäännös assimilaatiopolitiikasta suvaitsevaisen järjestelmään. Sen avainsanoja olivat tasa-arvo, yhteistyö ja valinnanvapaus.

Miten yhdistetään sellaiset asiat kuin yhteisölliset identiteetit ja yhteiskunnallinen solidaarisuus, yhteisön vapaudet ja yksilöiden oikeudet, kulttuuriset vapaudet ja oikeudet sekä sosioekonominen tasa-arvo – tai rajalliset resurssit ja pohjattomat tarpeet?

Ruotsiin tulijoilla oli oikeus valita, haluavatko he "ruotsalaistua" vai säilyttää aikaisemman identiteettinsä. Jälkimmäisessä tapauksessa Ruotsin valtiolla oli velvollisuus antaa tukea. Ruotsin suurin maahanmuuttajaryhmä olivat tunnetusti pitkään suomalaiset. Samoihin aikoihin alettiin Ruotsissa muiden Pohjoismaiden tavoin hiljalleen parantaa alkuperäiskansa saamelaiden oikeuksia.

Alankomaissa tunnustettiin niin ikään 1970-luvulla, että toisen maailmansodan jälkeen maahan muuttaneet siirtomaiden kansalaiset ja ennen muuta Turkista ja Marokosta tulleet niin sanotut vierastyöläiset olivat muodostumassa pysyväksi osaksi maan väestöä. Luotiin vähemmistöpolitiikka, joka erityisesti kohdistui turkkilaisiksi, ma-

rokkolaisiksi, surinamilaisiksi ja Alankomaiden Antilleilta tulleiksi määriteltyihin ja myös muihin huono-osaisiin vähemmistöihin kuuluviin. Friisin kielestä oli tullut hollannin ohella virallinen kieli Frieslandin maakunnassa jo vuonna 1956.

Kanadalaisen multikulturalismin juuret ja siivet

Vaikka multikulturalismia alkoi siis jo melko varhain esiintyä Euroopan puolella, se sai näkyvimmit ilmenemismuotonsa ja vahvimmat instituutionsa maanosan ulkopuolella, Kanadan lisäksi Australiassa ja Uudessa-Seelannissa. Etenkin Kanadaa käytettiin runsaasti niin inspiraation lähteenä kuin vertailukelpoisten ratkaisumallien tuottajana. Myös aiheeseen liittyvä tutkimus käynnistyi maassa aikaisin, ja se on tällä tieteen kentällä yhä vaikutusvaltainen.

Pekka Rissanen artikkeli hyvä osoitus siitä, että Suomessa oltiin jo varhain tietoisia siitä, mitä Kanadassa tapahtuu. Se antaa hyvän kuvauksen asioiden tuolloisesta tilasta ja osoittaa huomattavaa lukeneisuutta ja perehtyneisyyttä. Rissanen käsittelee myös kanadalaisen multikulturalismin teoreettisia ja käytännöllisiä ongelmakohtia ansiokkaasti. Palaan näihin myöhemmin.

Etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus on itsessään moninaista, ja se ilmenee eri maissa eri tavoin. Kanadan yksi erityispiirre on voimakkaasti Quebecin osavaltioon painottuva ranskankielinen väestö muuten vahvasti englanninkielisessä maassa. Quebecin itsenäistymisestä on järjestetty kaksi kansanäänestystäkin, ja ei-äännet voittivat vuonna 1995 äärimmäisen niukasti. Ranskankielisten kannatus multikulturalismille ei ole varauksetonta. Se kun saattaa sekä vaarantaa osavaltion kielisuhteita että kutistaa tämän kieliryhmän yhdeksi vähemmistöksi muiden joukossa.

Pohjoismaiden tavoin Kanadassa on myös alkuperäiskansoiksi määriteltyjä yhteisöjä, jotka muodostavat yhdessä viitisen prosenttia maan väestöstä. Joillain alueilla niiden yhteenlaskettu väestönosuus on yhä varsin suuri. Alkuperäiskansoina pidetään intiaanitaustaisia *First Nations* -ryhmiä, inuitteja ja ryhmää nimeltä métis. Viimeksi mainittuihin kuuluu alkuperäiskansoihin kuuluvien ja eurooppalaisten siirtolaisten jälkeläisiä.

Euroopasta poiketen Kanada on myös jo kauan ymmärtänyt itsensä "maahanmuuttomaana". Väestö koostuu suureksi osaksi tietoisesti ja pakottamatta kotimaansa jättäneistä ja uutta elämää niin sanotulla uudella mantereella aloittamaan tulleista ihmisistä ja näiden jälkeläisistä. Monet ovat myös tulleet – kuten Yhdysvaltoihin – saadakseen elää omien arvojensa ja normiensä mukaisesti, ja yh-

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen -käyttöluvalla. Tarkastele käyttöluvaa osoitteessa: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

<https://commons.wikimedia.org>

teiskunta on Kanadassa taannut tämän vapauden toteutumisen varsin pitkälle.

Vuoden 2021 väestönlaskennassa lähes neljäsosa maan väestöstä oli syntynyt Kanadan ulkopuolella. Viime vuosikymmeninä suuri osa uusista tulijoista on ollut lähtöisin länsimaiden ulkopuolelta, ja tämä on entisestään kasvattanut ja moninaistanut maan kulttuurista diversiteettiä. Intiasta ja Kiinasta muuttaneiden ryhmät ovat viime aikoina olleet usein kaksi suurinta muuttajien joukkoa. Myös maan muslimiväestö on kasvanut nopeasti nykyiseen noin 1,8 miljoonaan.

Multikulturalismin haasteet

Multikulturalistisia periaatteita, politiikkoja ja institutionaalisia malleja on sekä kannatettu että kritisoitu monin tavoin. Se on ymmärrettävää, sillä kyse ei ole mitenkään yksinkertaisesta asiasta. Miten yhdistetään sellaiset asiat kuin yhteisölliset identiteetit ja yhteiskunnallinen solidaarisuus, yhteisön vapaudet ja yksilöiden oikeudet, kulttuuriset vapaudet ja oikeudet sekä sosioekonominen tasa-arvo – tai rajalliset resurssit ja pohjattomat tarpeet? Nationalistille asia on tietenkin periaatteellisella tavalla vieras.

Rissanen tuo artikkelissaan hyvin esille joi-tain multikulturalismin ongelmakohtia. Yksi näistä on todellakin se, että ajattelutapa ja siihen liittyvät toimintamallit voivat hyvää tarkoittaessaankin ajautua ”perinteen etnografiseen tallentamiseen ja museointiin eikä elävän kulttuurin kehityksen edellytyksistä huolehtimiseen”. Kaikki Neuvostoliiton vähemmistöpolitiikkaan tutustuneet tunnistavat tällaisen vähemmistöpolitiikan riskin myös ihan toisenlaisessa kontekstissa.

Multikulturalismi on myös vaarassa nostaa kulttuurin niin korkeaan arvoon, että kulttuurisen toiminnan materiaallinen perusta tulee laiminlyödyksi. Pahimmillaan sen varjossa ylläpidetään jyrkästi eriarvoisia yhteiskunnallisia rakenteita ja luodaan – jälleen tietyllä tavalla hyvää tarkoittaen – instituutioita, jotka ehkäisevät tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista. Moraalia ja politiikkaa käsitelleen filosofi Brian Barryn taannoinen *Culture and Equality* -teos on ehkä turhan poleeminen, mutta siitäkin välittyy kyllä varteenotettava viesti.

Rissanen nostaa esille myös sen, että multikulturalismi voi sisältää eräänlaisen vähemmistöjen kesyiksi syleilemisen elementin. Konfliktien välttämisen näkökulmasta tämä voi olla ihan järkevää

politiikkaa, mutta sen seurauksena syntyy helposti uudenlaisia valtarakenteita. Vähemmistöihin voi syntyä omat eliittinsä, joiden etujen mukaista on ennemmin pitää järjestelmää entisellään kuin jatkaa vääryyksiä korjaamista ja tasa-arvon edistämistä. Sisäisiä konflikteja tutkineen Adrian Guelken teos *Politics in Deeply Divided Societies* käsittelee näitä kysymyksiä ansiokkaasti.

Artikkelissa tulee vähän ohimennen mainituksi myös se jännite, joka väistämättä syntyy yhteisöjen ja yksilöiden oikeuksien ja vapauksien välille. Historiallisesti muodostuneet kollektiiviset arvot voivat rajoittaa yksilöiden – etenkin naisten ja lasten – omia oikeuksia päättää itsenäisesti omasta elämästään. Kanadalainen filosofi Will Kymlicka, alan tutkimuksen ehkä suurin nimi, teki kirjassaan *Multicultural Citizenship* eron vähemmistöille sallitun (*external protections*) ja niiltä kielletyn (*internal restrictions*) toiminnan välille. Helpommin sanottu kuin tehty.

Multikulturalismin hiipuminen

Eurooppalaisen vähemmistöpolitiikan kultainen vuosikymmen oli – kuten Astrid Thors erinomaisessa pienessä kirjasessaan esittää – 1990-luku. Tuolloin hyväksyttiin Euroopan neuvostossa niin kansallisia vähemmistöjä koskeva puiteyleissopimus kuin alueellisia ja vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja. Kansainvälistä normistoa vietiin monissa maissa kansalliseen lainsäädäntöön ja laajemmin vähemmistöpolitiikkaan. Kaikista maista ei tullut multikulturalistisia, mutta vähemmistöjen asema ja kulttuuriset ihmisoikeudet paranivat yleisesti.

Suomessa sisällytettiin perusoikeusudistuksessa vuonna 1994 perustuslakiin uusi säännös, jonka mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus kielen- ja kulttuurinsa säilyttämiseen ja kehittämiseen. ”Muut ryhmät” jätettiin tarkalleen määrittämättä, mutta valtiolla katsottiin olevan myös velvollisuus näiden oikeuksien toteutumisen tukemiseen. 1990-luvun lopussa säädettiin myös ensimmäinen kotoutumisen edistämistä säätelevä laki. Sen mukaan kotoutumista oli maahanmuuttajan yksilöllinen kehitys ”tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen”.

Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön Etyn vähemmistövaltuutettunakin toiminut Thors katsoi myös näköalapaikalta, kuinka eurooppalaisen vähemmistöpolitiikan vauhti hiipui 2000-luvun alussa. Se ilmeni hänelle ennen muuta jäsenmaiden väsymisenä raportoimaan vähemmistösopimusten toimeenpanosta ja eräänlaisena kaksoisstandardina, jolla muilta valtioilta vaadittiin enemmän kuin omal-

ta yhteiskunnalta. Mutta monissa maissa kansallisen politiikan kehittäminen alkoi muutenkin junnata paikallaan, varsinkin kysymyksissä, jotka edellyttivät rakenteellista rahoitusta.

Multikulturalismin mollaamisesta tuli oikein eurooppalaisen oikeistoeliitin kansanhuvi vuoden 2010 paikkeilla, kun sen tuomitsivat historian roskakoriin niin Saksan liittokansleri Agneta Merkel ja Ranskan presidentti Nicholas Sarkozy kuin Ison-Britannian pääministeri David Cameron ja Belgian pääministeri Yves Leterme. Kuten Kymlicka eräässä raportissaan huomauttaa, tämä retorinen ”backlash” ei saanut kuitenkaan politiikassa suuria periaatteellisia muutoksia aikaan, paitsi ehkä Alankomaiden kotouttamispolitiikassa. Ontariossa sijaitseva Queensin yliopisto ylläpitää *Multiculturalism Policy Index* -tietokantaa, joka osoittaa multikulturalismin monin paikoin ennemmin vahvistuvan kuin heikkenevän, ainakin säädösten osalta.

Tulevaisuuden näkymät

Kysymys toimivien instituutioiden rakentamisesta moninaisiin yhteiskuntiin ei tule jättämään meitä rauhaan. Elämme oudossa vaiheessa, jossa uusnationalistiset puolueet ja poliitikot ovat hyvin suosittuja, samalla kun yhteiskunnat ovat entistä moninaisempia. Tämä moninaisuus pysyy ja monelta osin useissa maissa vielä suuresti vahvistuu, elleivät kaikista fanaattisimmat voimat pääse valtaan. Siksi jonkinlaista multikulturalismia tarvitaan varmasti, ja sen tueksi pitäisi saada myös korkeatasoista tutkimustietoa.

Tässä tutkimuksessa on hyvä pitää mielessä Rissanen artikkelin viisaat sanat: meidän pitäisi pystyä ajattelemaan uusiksi myös itse yhteiskuntaa, mikä se on ja mitä se tekee. [Multikulturalismia] ”on analysoitava osana yhteiskuntakokonaisuutta; on kysyttävä, mitä merkitystä etnisyyden elpymisellä on yhteiskunnalle kokonaisuutena, ja edelleen, miksi järjestäytyneet yhteiskunnat sallii ainakin jonkinasteisen etnisyyteen pohjautuvan yhteiskunnallisen liikehdinnän ja organisoitumisen.”

Lähteet

- Barry, Brian (2001). *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Polity.
- Guelke, Adrian (2012). *Politics in Deeply Divided Societies*. Cambridge: Polity.
- Kymlicka, Will (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Saukkonen, Pasi (2007). *Politiikka monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Thors, Astrid (2018). *Minority Policies in Europe: Reflections on Developments Between 1990 and 2018*. Helsingfors: Tankesmedjan Magma.